

שירות ביחידות לא לוחמות והאתגר הדתי

אלוף (מיל') יעקב עמידרור

השירות הצבאי בעורף חיוני להצלחת הלוחמים בחזית, אשר על כן קיים אתגר הלכתי לא קטן על מנת לאפשר לחייל הדתי לבצע את משימותיו בעורף שבעה ימים בשבוע ובכל שעות היממה. על מורי ההלכה למצוא את האיזון הנכון בין צורכי הצבא לעולם ההלכה באופן המבטיח שמירה על מצוות עשה והימנעות מעברות. שדה הקרב המודרני הגביר את הקשר בין הלוחמים למסייעים להם מן העורף והשתתפות שומרי המצוות בכלל חיי הצבא מחייבת את העיסוק בתחום ביתר שאת. הבעיות העיקריות תהיינה ככל הנראה אלו הנוגעות לשמירת שבת ולהתאמת חיים של עבודה במשמרות סביב השעון עם הצרכים ההלכתיים.

ראשי פרקים

- א. העורף במערך השלם של הצבא
- ב. היחס בין החזית לעורף
- ג. אתגרים הלכתיים בעורף
- ד. עבודת המודיעין בשבת
- ה. קריטריון לפעילות בשבת – מהלכה למעשה
- ו. משמרות ומצוות
- ז. לסיכום

א. העורף במערך השלם של הצבא

לפני שנים רבות אמר אחד ממפקדי חיל האוויר כי טעות אחת של רמ"ד או רע"ן¹ במטה החיל – יכולה לעלות בחייהם של טייסים רבים או להביא לכישלוננו של מבצע או לאסון במלחמה. אשר על כן, קבע הוא, ישרתו אנשי צוות אוויר הטובים ביותר במטה כחלק ממסלול הקידום שלהם.

בבסיס ההבנה של אותו מפקד מוכשר מסתתרת אמת גדולה: בצבאות מודרניים נקבעות במידה רבה תוצאות המלחמה על ידי איכות העבודה הנעשית ברובה בעורף, במפקדות ובמערכי הסיוע העורפיים. בחלק גדול מן המקרים נקבע גורל המבצע במהלך עבודת המטה שקדמה לו, עוד בטרם הוצא אל הפועל. יתר על כן, יכולת הפעלת הנשק המודרני, בעיקר זה המדויק, מותנית במאמץ

1. רמ"ד – ראש מדור. רע"ן – ראש ענף.

מתמשך בעורף עד לזמן הפגיעה ממש, מִמְאָמְצֵי הטכנאי לוודא שהנשק תקין ומוכן ועד למאמצי איש המודיעין לספק צילום אוויר עדכני ומפוענח היטב למפעיליו של אמצעי הלחימה; ממאמצי אנשי הקשר לשמור את התקשורת פעילה בזמן אמת ועד למאמץ גורמי המחקר והאיסוף המודיעיני לספק את המידע על האויב כדי להתמקד במאמץ הנכון במקום ובזמן. שום צבא מודרני לא יכול להילחם אם לא יקבל בזמן תחמושת ודלק, מזון וחלקי חילוף. כל אלה, מחייבים את קיומו של מערך לוגיסטי עֵנֵף הפועל בעורף ללא הפסקה.

יתר על כן, היום מופעלים מעורף שדה הקרב אמצעים המשפיעים באופן מיידי וישיר על שדה הקרב עצמו. די להעלות בדמיון את המזל"טים, המטוסים ללא טייס שתרומתם לשדה הקרב כבר נבחנה והוכרה בלחימה של צבא ארה"ב בעירק ובאפגניסטן ובמהלך המלחמה של צה"ל נגד הטרור הפלסטיני, כדוגמא למערך לחימה שלם המופעל על ידי קצינים וחיילים שאיש מהם אינו נמצא בשדה הקרב או תחת אש ובכל זאת הם חלק ממנו. רק לאחרונה התפרסמו פרטים על תפקידן הקריטי של תצפיתניות, שהן חלק קריטי במערך שלם שתפקידו לאתר את האויבים בזמן ולהפעיל ולאבטח את אמצעי הלחימה והלוחמים לאורך הגדר ביר"ש ובעזה ובעומק השטח. מן העורף הן העיניים של הלוחמים ואיכות תפקודן היא הבסיס להצלחת הלוחמים.

ב. היחס בין החזית לעורף

נכון שעל אף חידושי הטכנולוגיה והשינויים באשר ליחס בין המאמץ בעורף למאמץ בחזית, אין לטעות ואין לשגות באשליות: עדיין ההבחנה בין אלה אשר פועלים בשדה הקרב לבין אלה אשר "על הכלים" ואינם מסכנים את חייהם חשובה ביותר בהיבט המעשי ובהיבט החינוכי. על כלל מרכיבי הצבא לא להתבלבל; עליהם לזכור תמיד כי תפקידם לשרת, בסופו של דבר, את אותם לוחמים ולדאוג להקטנת הסיכון שהם לוקחים על עצמם. עם זאת חשוב להדגיש, כי בכל הקשור לעבודה לפי "הצורך המבצעי", לדחיפות הביצוע, וחשיבות תוצאות המאמץ על פי המדד של הצלחה לעמוד במשימה בשדה הקרב – קטנים מאוד ההבדלים בין שיקולי החייל והמפקד בעורף לבין רעיו בשדה הקרב. על פי ניסיוני, השיקולים ההלכתיים במקומות השונים די דומים. מבחינה מסוימת קל יותר דווקא ללוחם המצוי בשדה המערכה – כי שם השיקולים ברורים ונהירים יותר, שהרי יש קשר ברור וחד בין עשייה או הימנעות ממנה לבין המשימה וביצועה, מה שאין כן בין העשייה בעורף לביצוע המשימה, הרחוקה באופן טבעי מבחינת המרחב והזמן מהביצוע בשטח. לכן, יש צורך להבין את הקשר ההדוק בין העשייה בעורף לבין התוצאה בשדה הקרב ולקבוע את כללי הפסיקה ההלכתית על אדני אותה גישה של הצורך לבצע את משימות העורף באותה נחישות ובאותה דחיפות כמו המעשה הצבאי עצמו.

ג. אתגרים הלכתיים בעורף

כאשר התגייסתי לחטיבת הצנחנים ב-1966, בגדוד ששירתתי בו מעטים מאוד היו חובשי הכיפות שהעסיקו עצמם בשאלות של מותר ואסור בשבת ובחג, בכשרות ובאשר לשעות התפילה. כיום ניתן

למצוא את חובשי הכיפות בכל יחידות צה"ל וביחידות הקרביות הם בולטים יחסית. לא פלא אפוא שלפסקי ההלכה הבודדים (אך פורצי הדרך) של הרב גורן ז"ל הצטרפו בשנים האחרונות שו"תים רבים ואיכותיים, המבוססים לא רק על יסודות הלכתיים עמוקים אלא גם על ניסיון עשיר, חלקו של המשיבים עצמם. שו"תים אלה עסקו יותר בשאלות המציקות לחייל הקרבי, ואולי בדין כן. נראה כי עתה בשלו התנאים לעיסוק הלכתי מעמיק ורחב בכל תחומי השירות הצבאי והגיע הזמן לתת דגש חזק יותר בשאלות של שירות בעורף, כדי לאפשר לאלה התורמים למשימות הביטחון מן העורף לעשות זאת על פי ההלכה. העוסקים בכך יגלו לעניות דעתי כי האתגר ההלכתי אינו פשוט.

נדמה לי ששתי בעיות עיקריות תעמודנה בפני ההוגה הדתי שירצה לעסוק בכך:

- א. שאלות של מותר ואסור בשבת.
- ב. בעיות הנובעות משירות במשמרות, בהקשרים של תפילה, מניין, קבלת שבת והוצאת שבת, וכיו"ב שאר מצוות שהזמן גרמן.

ד. עבודת המודיעין בשבת

באשר לעבודה בשבת, העיקרון היה ברור לי מאז תפקידי הראשון כקצין מודיעין בבקעת הירדן, בשיאם של המרדפים. הוא התבסס על ההבנה שנקנתה בניסיון ובדם (ממש). למדתי לדעת חזור ושנה שקשה מאוד לדעת בכל עת ובכל מקום מה מהמידע המגיע חשוב ומה חסר תועלת, מה חסר משמעות ומה יהיה בסיס להתרעה. יותר מזה, אי אפשר לדעת איך מעשה או מחדל משפיעים על הסכנות בעתיד, מגבירים אותן או מונעים אותן. למדתי לדעת כי לאיש במערכת אין התמונה כולה, לכן אין בַרְרָה ויש להמשיך את עבודת המודיעין השגרתית גם בשבת כמעט ללא שינוי, גם אם בדיעבד יתברר שלא היה בה צורך חיוני וניתן היה לדחות את חלקה ואולי אפילו את כולה. כל זאת משום שבמקרים לא מעטים הצילה אותה עבודה את חייהם של אנשים רבים או מנעה מהם ליפול למלכודת שסופה מי ישורנו. רק מי שקרא את כל הידיעות שהגיעו לחמ"ל בשבת ידע, בסוף היום, איזו ידיעה היתה חשובה ואיזו חסרת ערך. יתר על כן, לא פעם ידיעה שנראתה לא חשובה בבוקר התבררה בחלוף השעות כידיעת המפתח, שאפשרה בערבו של יום לצייר את תמונת האויב וכוונותיו. לעתים רק צירוף של שתי ידיעות ויותר, שכל אחת מהן היתה חסרת תועלת, אפשרה את הפעולה הנכונה שהצילה חיי אדם. חכמה רבה היא החכמה שבדיעבד, לכן נכון לעשות את העבודה הנדרשת בשבת גם מלכתחילה.

עם זאת, אין בגישה מקלה זו משום היתר כללי לחילול שבת. בדידי הווה עובדא, כאשר הייתי ראש ענף בחטיבת המחקר בדרגת סא"ל והתברר לי שבמהלכה של שבת וללא אישור שלי הגיעו קצינים הכפופים לי לעשות עבודה לקראת ישיבת הממשלה ביום א', "כי שר הביטחון ביקש עבודה בדחיפות". ביררתי כיצד התגלגלה הבקשה ונודע לי שאיש בשרשרת הפיקוד בין לשכת השר לראש חטיבת המחקר לא עצר את הבקשה בהסבר פשוט שבקשת השר תביא לחילול שבת; ואיש גם לא שאל את השר אם זאת כוונתו. כתבתי מכתב אישי לשר (שהועבר אליו מייד דרך כל מפקדי והרמטכ"ל). במכתב הסברתי את תוצאות בקשתו וחילול השבת שנבע ממנה, בניגוד מוחלט

לפקודת מטכ"ל באשר לחובה לשמור את השבת אלא אם כן נוצר צורך של פיקוח נפש או כי עלול להיווצר צורך שכזה. השר השיב תוך יומיים, התנצל, הבטיח כי יתחשב בכך בעתיד ויימנע מבקשות דומות, אלא אם כן ייווצר צורך חיוני ודחוף. דווקא משום שחשבתי שאת העבודה הקשורה לתמונת המודיעין ולהתרעות יש צורך לעשות גם בשבת, הקפדתי הקפדת יתר שאיש לא יחרוג ויחשוב שיש בכך היתר כללי.

ה. קריטריון לפעילות בשבת – מהלכה למעשה

בכל מהלך שירותי הארוך בצבא, כחייל וכקצין, כמפקד וכקצין מטה – היה לי קו מנחה ברור שעזר לי להחליט מה נכון ומה לא נכון לעשות: כל מטלה שאם לא הייתי מבצע אותה, היתה מתבצעת על ידי מישהו אחר, משום שמדובר בצורך אמתי שלא ניתן לוותר עליו – מן הראוי שאעשה אותה בעצמי, בחול כבשבת ומועד. לעומת זאת, כל דבר שהייתי דוחה את עשייתו והוא לא היה נעשה על ידי אחר – סימן שאין בו צורך ומוטב שלא ייעשה על ידי איש בשבת. בכל מקרה של ספק בדקתי אם ניתן לדחות את העבודה למוצאי שבת ולא פעם התברר שהדבר אפשרי, גם אם הוא פחות נוח.

לעתים נראו הדברים בוטים או בולטים מעט, אך דווקא בהיותי בכיר יותר חשוב היה לי שההבדל בין עבודת יום חול לעבודה בשבת יהיה ברור וחד יותר. חשוב היה לי, שכולם ישימו לב ויהיו מודעים לצורכי החיילים הדתיים, שיותר ויותר הופיעו במקומות וביחידות שבהן לא היתה ניכרת נוכחותם בהיותי צעיר יותר. כך למשל, בערבו של מבצע שנערך בערב שבת הלכתי ברגל לחפ"ק, שהיה רחוק רק כמה קילומטרים מבסיס הקבע. לא חרגתי מתחום שבת, אבל הופעתי בחפ"ק מעט לאחר שאר המפקדים. הסברי, שהלכתי ברגל ולא נסעתי כי אין בכך פגיעה בעבודה אך כך לא חיללתי שבת, טמן בחובו מסר ברור. באירוע אחר, בסופו של מבצע שבמהלכו שהיתי בחפ"ק עד שהכוח התפנה בשבת בבוקר, נשארתי לבדי במקום ויצאתי בחזרה לבסיס רק במוצאי שבת כשלכולם ברור מדוע, ובמקרה זה לא היה צורך בשום הסבר. חשוב היה לי בשני אירועים אלה ובמקרים דומים להזכיר במעשה למפקדים הבכירים, בעצם התנהגותי החריגה, כי שבת היום, ולכן נכון על פי פקודות הצבא לא להתייחס לכך כאל יום עבודה רגיל. מבחינה זו קל יותר לחייל קרבי היוצא למארב או החוזר ממנו בשבת, אך אין על המשרת בעורף לוותר על זכותו ועל חובת הצבא לאפשר לו לשמור שבת.

1. משמרות ומצוות

בעיה קשה יותר היא בעיית המשמרות. מתי מתפללים, מתי מקבלים שבת, איך שומעים שופר בראש השנה ומתי אוכלים סעודה מפסקת בערב יום הכיפורים וכיו"ב. במקומות רבים אין חיילים מיותרים ולכן אין גמישות במשמרות ואין אפשרות לשנות משמרות, אף על פי שהן "חותכות" את הזמן המתאים לקיום הצרכים הדתיים. החיילים חייבים לישון כשאננם עובדים והשינה היא תנאי למילוי המשימות בהמשך – כי העייפות היא גם כל הטעויות. נדמה לי שכאן יהיה הרבה מקום וצורך להתגדר בתחום ההלכתי כדי למצוא את ההיתרים הדרושים תוך שימוש בהבחנות שאין אנו

רגילים אליהן בין איסורי תורה לגזרות ותקנות חז"ל או ראשונים ואחרונים. לא אתפלא אם יהיו שימושים רבים יותר של "בדיעבד" בניגוד ל"מלכתחילה".

במציאות הישראלית יש יותר מפקדים שאינם בקיאים בצרכים של שומרי המצוות אך יודעים כי השבת היא עניין שיש לשמור עליו, ממפקדים שאף ערים לשאלות של זמן קריאת שמע או לצורך בהבדלה במוצאי שבת. לכן דווקא בנושאים אלה, הפחות מוכרים, יש מקום נרחב לעבודה רבה של הסברים ועמידה על העקרונות מצד אחד, ולחיפוש אחרי הקלות בתחומים הפחות עקרוניים מבחינה הלכתית מצד שני, בכדי למנוע חיכוך מיותר. אין ספק שידע רב יותר והבהרת המותר והאסור, הרצוי וההכרחי, יביאו לכך שיותר מפקדים יהיו ערים ורגישים לצרכים של הנתונים לאחריותם הפיקודית והמקצועית, ושהחילים הדתיים ידעו טוב יותר על מה להקפיד והיכן להתגמש.

ז. לסיכום

חשוב שבכל נקודת מבחן יהיה ברור כי שומרי המצוות עושים את עבודתם היטב, מעל ומעבר, ולא מחפשים הנחות והקלות. מן הראוי שכל אדם דתי יחוש, כי מתאפשר לו להקפיד על קלה כעל חמורה, והוא עושה זאת גם כשהדברים מקשים את חיי היום-יום שלו. כך יבינו כולם כי כאשר מעלה שומר המצוות צורך מיוחד או אפילו דרישה המקשה על סביבתו, מן הראוי לסייע לו ולאפשר לו לשמור על עקרונות אמונתו וקיום הליכותיו. אם יהיה ברור למפקדים ולחברים שהוא מוכן לשלם את מחיר היותו דתי, יהיה להם קל יותר להיענות לדרישות שלו מהם. על מפקדים וחיילים העושים את תפקידם בעורף להפנים, כי עבודתם חשובה להצלחת החזית וכך יש להתייחס אליה. בה בעת, מוטלת עליהם החובה להמשיך ולשמור על מצוות עשה ולהימנע מלעבור על מצוות לא תעשה. בסופו של דבר, כל אחד מהם אחראי בפני עצמו ואלוקיו, ויהיה עליו לקבל הרבה החלטות קשות לבדו ובעצמו. תפקידו העיקרי של קובץ מאמרים זה הוא לסייע להם במתן כיוון לעשות זאת נכון.